

A kertészeti termelés korszakváltása az ezredforduló után

Balázs S.¹, Kozma P.¹, Nyéki J.² és Papp J.¹

¹Szent István Egyetem Kertészettudományi Kar
1118 Budapest, Villányi út 35–43.

²Debreceni Egyetem, Agrártudományi Centrum
4032 Debrecen, Böszörményi u. 138.

INTERNATIONAL
JOURNAL OF
HORTICULTURAL
SCIENCE

AGROINFORM
Publishing House, Hungary

Összefoglalás

A kertészeti ágazatok méretükhöz képest igen nagy termelési értéket állítanak elő, egyszersmind hasznos foglalkoztatási lehetőséget nyújtanak művelőiknek. Fejlesztésük tehát több szempontból fontos nemzetgazdasági érdek. A mennyiség növeléséhez és a minőség folytonos javításához tartozik az új eljárások (biotechnológia, integrált és ökológikus módszerek) ötvözése hagyományos értékeinkkel, a szakmai színvonal állandó emelésével.

The new era of horticultural production after the millennium

Summary

The horticultural branches turn out, in relation to their area, a very great production value. At the same time many useful jobs are created. The development of gardening is, therefore, an important interest of our national economy. To the continuous enhancement of quality and quantity belongs the alloyage of new methods (biotechnology, integrated and organic procedures) with our traditional feats and with the incessant raise of the professional level.

1. A kertészeti termelés helyzetértékelése

A kertészeti termelés egyik sajátossága nálunk és mást is, hogy az ártermelés és a saját ellátásra való termelés, továbbá a kedvtelésből végzett kertészkedés sok szállal kapcsolódik egymáshoz. A kertészi ártermelés mellett a természet közeli életmódot biztosító kertészkedés iránti érdeklődés világszerte nagyon megnövekedett. A kertészkedés a legelterjedtebb közkezdelt időtöltéssé vált. A kertészkedést a magas életszínvonalat biztosító országokban – jelentős ipari és kereskedelmi szolgáltató tevékenység segíti. Az említettekkel magyarázható elsősorban, hogy a kertészet területén a nemesítés új reneszánszának vagyunk tanúi és az egészséges szaporítóanyag iránt nagy kereslet mutatkozik.

A világ kertészeti termelése a II. világháború után ugrás-szerűen fejlődött, becslések szerint az utolsó félszázadban évente 3–5 százalékkal növekedett. Legjelentősebb mértékben a zöldség-, a gyümölcs- és a dísznövénytermesztés bővült. A 80-as évektől a kertészeti termelés növekedése a fejlődő országokban volt a legdinamikusabb. Ezekben bőségesen áll rendelkezésre munkaerő, és a csökkenő termőterület miatt számukra a nagyobb értéket előállító kertészeti termelés fejlesztése stratégiai kérdéssé vált. A világ kertészeti termelésének nagyarányú bővülésétől e termékek piaci forgalma elmarad, ezért az árakat alacsony szinten tartja a túlkínálat.

A hazai kertészeti ártermelés fejlődéséhez a gazdasági világválságból való kilábalás lehetősége adott nagy ösztönzést a múlt század 30-as éveiben. Ekkor erősödtek meg a mai kertészeti tájtermesztési körzetek, különösen a Duna–Tisza közén és Kelet- és Dél-Magyarországon.

A kertészet a zöldségtermesztés kivételével Magyarországon tradicionálisan azokban a régiókban alakult ki, amelyekben a talajadottságok más mezőgazdasági növény termelésére kevésbé voltak alkalmasak. A II. világháborút követően a 60-as és 70-es években a mezőgazdaságban foglalkoztatottak nagy aránya tette szükségessé a kertészet fejlesztését. Ez a fejlesztés azonban nagyrészt extenzív módon valósult meg. A kertészeti termékek termelése és exportja a 80-as évek közepéig növekedett, majd fokozatosan csökkent. Különösen a keleti piacok összeomlása után a 90-es évek első felében került válságos helyzetbe. Legmélyebben a válság a gyümölcs- és szőlőtermesztési ágazatot érintette, amelyek még ma sem érték el az 1990. évi termelési szintet. A kertészeti ágazatokból az elmúlt két évtizedben olyan mértékű tőkekivonás következett be, hogy a döntően családi gazdaságokra épülő kertészeti termelés önerőre alapozva nem képes finanszírozni a termőalapok megújítását és műszaki fejlesztését. A kertészeti termelés feltétlenül konszolidálni és gyorsított ütemben fejleszteni szükséges még az EU-csatlakozás előtt.

Magyarország azon országok közé tartozik, ahol a fő mezőgazdasági ágazatok mindegyikében versenyképes terme-

lés folytatható, tehát az agrárium kellő műszaki fejlesztés esetén a sokoldalúsága alapján egyértelműen perspektivikus nemzetgazdasági ágazat maradhat az EU-csatlakozást követően is. A magyar agrárgazdaság versenypozícióját csak növelheti a több lábbon állás lehetősége. Hazánk kertészeti termelésének kedvező ökológiai és társadalmi feltételeit bizonyítja, hogy mind az öt kertészeti ágazatban színvonalas termelés folyik és folytatható a jövőben is.

2. A kertészeti termelés fejlődésének tendenciái és lehetőségei

A hazai kertészet fejlődésének pályaképét az ezredforduló utáni évtizedekben a várható EU-integráció határozza meg. **A nagy termelési értéket előállító kertészeti termelés az EU-csatlakozást követően a magyar agrárium fejlődőképes stratégiai ágazatává válhat, ezért fejlesztését nemzetgazdasági fontosságú prioritásként kell a felzárkóztatási folyamat során támogatni.** Amennyiben a magyar mezőgazdaság egyik prioritásként nem az intenzív kertészeti termelést fejlesztené, akkor az egész régiók agrárgazdaságának elsorvadása következne be.

A kertészeti termékek számára az EU a világ legjelentősebb piaca. Az Európai Unió közös agrárpolitikája a kertészet területén kevésbé korlátozó jellegű. A kedvezőtlen adottságú régiók EU támogatási alapjaiból való részesedésében pótolhatatlan szerepe lehet a hazai kertészeti termelésnek. Az elmúlt években folytatott EU-csatlakozásunkat előkészítő tárgyalások során megerősítést nyert, hogy hazánk természeti adottságai és tradicionális kertkultúrája alapján a siker reményében fejlesztheti a főként családi gazdaságokra alapozott kertészeti termelését, ha ehhez a szükséges termelési feltételeket megteremtik. A magyar mezőgazdaság szerkezeti átalakítása a jelenlegi birtokméretek mellett legkönnyebben a kertészet területén lehetséges, mert viszonylag kisméretű birtokkoncentrációval versenyképes családi gazdaságok alakulhatnak.

Hazánkban a kertészettel hasznosított termőterület a termelés intenzitásának növekedésével párhuzamosan csökkenthető. **300–350 ezer ha termőterületen a kertészeti ágazatok termelése a teljes mezőgazdaság bruttó termelésének egyharmadát is elérheti. A növekvő hazai igények biztonságos kielégítése mellett a kertészet exportorientált mezőgazdasági ágazat marad a jövőben is, mert termékei 30–40%-át exportálhatja.**

A magyar mezőgazdaság a jövőben is munkaerő-kibocsátó lesz, de ez a tendencia a kertgazdaságban lényegesen lassúbb ütemben megy végbe.

A kertészeti tájkörzetek a hátrányos helyzetű térségek fejlesztésének bázisai lesznek a jövőben is. A kertészeti ágazatok élőmunka-igényessége hosszú távon megmaradó sajátossága a kertészeti termelésnek. A családi gazdaságokra alapozott kertészeti termelés élőmunka-igényessége az utóbbi évtizedekben felértékelődött a vidéki lakosság foglalkoztatásában az Európai Unió országaiban is. Az ezredfor-

dulót követő évtizedekben várhatóan hazánkban az intenzív kertészeti termelés foglalkoztatja majd a legtöbb fő- és mellékfoglalkozású mezőgazdasági vállalkozót, amellyel hozzájárul a vidék népességeltartó és -megtartó képességének növeléséhez. A kertészeti ágazatok jelentős részében, így a zöldség- és gyümölcs-termelésben a frissen értékesített termékek továbbra is megtartják szerepüket, mert az egészséges táplálkozásban nyers fogyasztásuk nélkülözhetetlen, és jövedelmezőségük eléri vagy gyakran meghaladja a feldolgozott termékekét. A legértékesebb kertészeti termékek előállítása magas fokú szaktudáson alapuló és egyedi gondozást jelentő fitotechnikát igényel.

A kertészetnek a természet, a tájak ökológiai értékének és biodiverzitásának a megőrzésében a környezetkímélő és fenntartható mezőgazdasági termelés feltételeinek megteremtésében kiemelkedő szerepe lehet a jövőben. A vidékfejlesztés Magyarországon jelentős kertészeti fejlesztést igényel. Az Európai Unió régiók fejlődését előtérbe állító vidékfejlesztési politikájához a kertészet fejlesztése szorosan kapcsolódhat, mert a vidékfejlesztés legtöbb követelményét kielégíti. A hagyományos kertészeti tájkörzetek a következő évtizedekben alapvetően nem változnak, erre csak új növényfajok termelésbe vonása esetén kerülhet sor, várhatóan a gyógynövény-, a és dísnövény- vagy a zöldségtermelés területén.

A kertészeti termelés fenntartható fejlesztésének elsősorban a kelet- és észak-magyarországi, a Duna–Tisza közti, a dél-alföldi és a kevésbé kedvező ökológiai adottságú dunántúli térségek, kistájak felzárkóztatásában és foglalkoztatási gondjainak enyhítésében lehet mással nem pótolható szerepe. A kertészeti növények termelési igényeinek sokoldalúsága lehetővé teszi hazánk eltérő ökológiai adottságainak széles körű kihasználását.

A kertészeti termelés korszakváltása sok szállal kötődik a 21. század biológiai forradalmához. **Alapvető változások következnek be az egyes kertészeti ágazatok faj- és fajtahasználatában.** A kertészeti nemesítésben jelentős eredmények várhatók a betegség-ellenálló és az ökológiai adottságokhoz alkalmazkodóképesebb fajták előállításában és használatában. Az életszínvonal emelkedésével párhuzamosan a különleges sajátosságokkal, új minőségi tulajdonságokkal rendelkező termék előállítását lehetővé tevő fajták terjedése várható, mert piaci fogadóképességük növekszik. A genetikailag módosított fajták nagyarányú terjedése a dísnövénytermelésben valószínűsíthető, ahol a különleges megjelenés és az eltérő körülményekhez történő alkalmazkodóképesség fontos szempont, s humán egészségügyi vonatkozások a felhasználás jellege miatt kevésbé merülhet fel.

A biotechnológia felhasználása már a 20. században bevonult a kertészeti gyakorlatba. A biotechnológiai módszerek alkalmazása az ezredfordulót követő évtizedekben általánossá válik a kertészeti növények mikroszaporításában és a szaporítóanyagok virusmentesítésében.

A környezet fokozott védelme és az egészséges táplálkozás követelménye szükségessé teszi a termelési technológia alkalmazásában e szempontok fokozott érvényesítését. Világszerte, de különösen az Európai Unió országaiban növe-

szik az igény a kiváló minőségű, káros szennyeződésektől mentes és új vagy különleges termesztési módhoz kötött termékek iránt. A jövőben a fogyasztók egyértelmű biztonsági garanciát követelnek a termelőktől és forgalmazóktól, hogy ellenőrzött és tanúsított termelési módon történt e a vásárlásra felkínált termék előállítás. Különösen vonatkozik ez a frissen fogyasztható zöldség- és gyümölcsfélékre, amelyek esetében az ún. **integrált termékek tanúsítványa, védjegye** az ezredforduló utáni első évtized végére a vásárlók preferenciája alapján az eladhatóság, és ezért a jövedelmező termesztés egyik feltétele lesz. Az integrált termesztés fejlesztése a kertészeti ágazatokban fontos nemzetgazdasági érdek. Az integrált gyümölcsstermesztés az EU-országok gyümölcsstermesztésében eléri az 50–70%-os részarányt. Hazánkban az integrált kertészeti termesztés növényvédelmi alapjainak kidolgozása megtörtént, és a kertészeti ágazatokban megkezdődött az integrált termesztéstechnológia egyes elemeinek bevezetése.

A kertészeti termesztés bővítésének egyik lehetőségét jelenti a **bio- vagy organikus termékek** iránti növekvő kereslet. Az ökológiai adottságok kihasználásával és a természetbarát anyagok felhasználásával folytatott biotermesztés számos kertészeti növény jövedelmező termesztését teszi lehetővé, viszonylag mérsékelt ráfordítással. Bár jelenleg a biotermesztés részaránya még az EU-országokban is szerény, mégis a hazai kertészeti termesztés fejlesztésének egyik lehetősége, mert a kertészeti biotermékek iránt egyre fokozódó fizetőképes kereslet mutatkozik a világpiacon.

Hazánk klimatikus adottságai között intenzív kertészeti termesztés csak **korszerű öntözéssel gazdálkodással** folytatható, ezért az öntözhetőség feltételeinek megteremtése a kertgazdálkodás fejlesztésének kiemelt feladata. **Öntözés nélkül hazánkban a kertészeti ágazatokban nem lehet minőségi árutermesztést folytatni.** A következő évtized végére a gyümölcs- és dísznövénytermesztésben általánossá válik a tápláló öntözés. A növényházi zöldség- és dísznövénytermesztésben növekszik a talaj nélküli mesterséges közegek és a zárt rendszerű termesztéstechnológiák szerepe. A fólia alatti termesztés volumene várhatóan két-háromszorosára növekszik.

A nagyszámú családi gazdaságra alapozott kertészeti termesztés igényli és feltételezi a korszerű kutatási és termelésfejlesztési tevékenységet. Ez szükségessé teszi az államilag finanszírozott kertészeti kutató intézményhálózat fenntartását az EU-országok gyakorlatához hasonlóan. A magyar kertészet versenyképessége jelentős mértékben attól függ, hogy képes-e hungaricum jellegű termékeket előállítani, amely csak hazai kutatási-fejlesztési tevékenységgel alapozható meg. A kertészeti termesztés biológiai alapjai és termesztési eljárásai gyorsan változnak, ezért a nemzetközi kutatás-fejlesztés eredményeinek ökológiai és üzemi adaptációja is elengedhetetlen. Az MTA is segítheti e tevékenységet, ha a tudományos teljesítményként a technológiai kutatásokat is elismeri. A több százezerre tehető kertészeti termelő részére nyújtott folyamatos szaktanácsadás és továbbképzés, szakmai, fogyasztói és környezetvédelmi szempontból egyaránt fontos érdek.

A kertészet nemzetgazdasági szerepe az életszínvonal fejlődésével párhuzamosan növekszik, mert a kertészet sok szálal kötődik az élet minőségéhez. A kertkultúra színvonala, a kertészeti termékek fogyasztásának mértéke, lakókörnyezeti és a lakáskultúra egyaránt visszatükrözi az ország kertészeti termesztésének és a kertészeti szolgáltatásának fejlettségét. A friss és feldolgozott zöldség-gyümölcs már ma is az alapvető élelmiszerekhez tartozik, de a jelenlegi egy főre jutó évi 80–90 kg zöldségfogyasztást 110–120 kg-ra, a gyümölcsfogyasztást 70–75 kg-ról 90–100 kg-ra kívánatos növelni. A kertészeti termékek importjára megfelelő fejlesztés esetén csak választékbővítés és speciális igények kielégítése céljából lesz a következő évtizedekben szükség.

Az Európai Unióhoz legutóbb csatlakozott országok, Spanyolország, Portugália és Görögország kertészetének nagyarányú fejlődése bizonyítja, hogy a közösség keretein belül a magyar kertészet jövője is ígéretes lehet.

3. A kertészeti ágazatok fejlődésének tendenciái és jövőképe

Az EU-csatlakozást követő egy-két évtized alatt a hazai kertészeti termesztés üzemi szerkezetében uralkodóvá válnak a bővített újratermelésre képes családi gazdaságok. A kertészeti árutermelők többsége – akár fő, akár kiegészítő tevékenységet folytatnak – tagja lesz a közös értékesítő és beszerző szervezeteknek, amely a piacra jutás és a piacon maradás feltétele lesz. A kertészeti termékek forgalmában EU-konform piacsabályozási és értékesítési rendszert vezetnek be. Csak magas fokú termelői önszervezettséggel valósítható meg az integrált termesztés bevezetése, a korszerű árukezelés és forgalmazás, valamint a termékek minőségellenőrzése.

Az exportorientált kertészeti ágazat termékeinek külföldi értékesítése a piacos fajtahasználat, a termesztéstechnológia és az árueértékesítés folyamatos korszerűsítése mellett feltételezi a hungaricum jellegű kertészeti kultúrák termesztésének előtérbe állítását. A kiváló minőségű kertészeti termékeket eredetgaranciát és minőségbiztosítást tanúsító védjeggyel fogják forgalomba hozni, mert ez az értékesítés feltétele lesz.

A **zöldségtermesztés** marad a következő évtizedekben is a legjelentősebb és legsokoldalúbb kertészeti ágazat. Vetésterülete, fajtahasználata és az előállított termékmennyiség évente a keresletnek megfelelően rugalmasan változtatható. Hazánk területén mintegy 100 zöldségfaj termesztethető eredményesen, de a termőterület több mint 90%-át az árutermelésben meghatározó jelentőségű 12 zöldségfaj foglalja el. A különlegességek iránt növekvő kereslet miatt újabb zöldségkultúrák termesztésének meghonosodása várható. A szabadföldi termesztésben és a zöldség-hajtásban a hungaricum jellegű zöldségfélék termelése növekedhet. A zöldségtermesztés és -hajtás többsége az Alföldre koncentrálódik. A versenyképesség javítása végett az öntözött területek aránya 30%-ról legalább 80–90%-ra emelkedik. A gazdag dél-alföldi termálvizkincs felhasználása a zöldség-hajtásban jelentőssé válik.

A hazai gyümölcstermesztésben mintegy 20 mérsékelt égövi gyümölcsfaj termesztéshez kedvezőek az ökológiai adottságok. A halmozottan hátrányos helyzetű régiók foglalkoztatási gondjainak enyhítésében a kézimunka-igényes gyümölcstermesztés kiemelt szerepet játszik a jövőben is. A gyümölcsfajok közül mennyiségileg és a gyümölcsfogyasztásban betöltött szerepe alapján távlatilag is az alma lesz a meghatározó gyümölcsünk. Különleges minőségűnek és harmonikus beltartalmi értékűnek, ezért joggal nevezhető hungaricum-jellegű gyümölcsnek a magyar alma, meggy, kajszli, szamóca és málna, amelyeket eredetianusító márkánévvel célszerű forgalmazni. Hazánk EU-csatlakozása után várhatóan legjövödelmezőbben értékesíthető gyümölcsfajok a meggy, cseresznye, korai érésű szilva, kajszli, dió, málna és a bodza lesznek. Az integrált gyümölcstermesztés általánosan elterjed az ezredforduló első évtizedének fordulójára.

Hazánkban szőlőtermesztéssel és borászattal csak minőségi bor termelésére alkalmas termőhelyeken szabad a jövőben foglalkozni, mert az EU-csatlakozás után várhatóan csak a minőségi szőlőtermesztés és borászat fejlesztésének lesznek jó esélyei. Az asztali tömegborok piaci versenyében a mediterrán országok pozíciója sokkal előnyösebb. A magyar szőlőtermesztést az ültetvény szerkezet és művelésmód, valamint a fajtahasználát tekintetében még középtávon is a sokszínűség fogja jellemezni. A csemegeszőlő termesztésének részaránya szerény lesz. A szőlőtermés több mint 90%-a borként kerül feldolgozásra, ezért a szőlőtermesztés csak a ráépülő borászattal együtt lehet eredményes. A hazánkban termelt minőségi fehérborok megfelelő marketingtevékenységgel versenyképesek lehetnek a világpiacokon. A nyugat-európai országok gyakorlatának megfelelően a hazai borvidékeken a falusi turizmus és vendéglátás jelentős fejlődése következhet be.

Ökológiai adottságaink között termesztett és begyűjtött **gyógy- és illóolajos növények** minőségük alapján világhírnévre tettek szert, és tradicionálisan hungaricum terméként jelennek meg az exportpiacokon. Nemzetközi előrejelzések szerint abszolút és relatív értelemben is folyamatosan nő a felhasznált gyógy- és egészségmegőrző táplálkozáskiegészítő és speciális rendeltetésű termékek aránya. A növekedés üteme várhatóan a 21. század első évtizedeiben is folytatódik, ami az első évtized végére további évi 30–50 ezer tonna drogtöbblet előállítását feltételezi. Magyarország részaránya az EU-országokba irányuló gyógynövényexportban jelentős. Jelenlegi termelésünk csak akkor növelhető, ha átgondoltan hasznosítjuk a hazai ökológiai potenciál lehetőségeit, s a mezőgazdasági termelés más ágazatai által gazdaságosan nem művelhető területeket gyógy- és illóolajos növénykultúrákkal hasznosítják. Szükséges az ágazat biológiai alapjainak termesztési és feldolgozási technológiájának fejlesztése, valamint korszerű minőségbiztosítási és tanúsítási rendszer bevezetése.

A hazai **dísznövénytermesztés** több száz növénykultúrával foglalkozik, tevékenységi köre rendkívül szerteágazó. A dísznövények felhasználása erősen és egyenletesen növekszik, nagyságrendje elérheti az évi 10–12%-ot. A szabadföldi termesztésben és különösen a növényházi virágok forgalmában világméretű szakosodás alakul ki. A magyar dísznövénytermesztés a díszfaiskolai termékek, az évelő dísznövények, a szárazvirág- és virágmagtermesztés, cserepes virágos dísznövények és virágpalánták előállításában a hazai és szomszéd országok piacain versenyképes termelést folytathat. Hazánk Kelet- és Közép-Európában a dísznövénytermesztés és a dísznövénytermékek kereskedelmének regionális központjává válhat.